

Анђелко Анушић

ПОТЕРНИЦА, ЉУДИ СА ЗАЧЕПЉЕНИМ НОСЕВИМА

*(...) ојколише нас њси многи, четје
зликоваца круже око нас; развалише на
нас уста своја, као лав који је ѓладан лова
и риче...*

(Пс. 21, 17, 14)

Пролазили су поред њега, са штупалком палца и кажипрста на носу, гадљивог израза на лицу, заобилазећи га као да је огубан. У распадању, као да је. Мртавац кога још нису сахранили. Извориште опасне заразе кога се треба чувати. Ходајуће гнојиште црног пришта. Или невидљива, септичка јама у коју се може угазати. И сви, у исти дан, и као по команди невидљивог а врховног гадљивка, држали су зачепљене носеве и марширали у своме мимоходу. И тако свакодневно, где год би га срели. На радном месту, за машином. Једнако унутар фабрике, као и изван ње. Ето јутрос, на пример, у ресторану за време дневне паузе за обед, поновило се исто. Био је сео да поједе киселу чорбу од јетрица, своје омиљено јело, и збуњен, зачудио се призору коме није могао у први мах да спозна узрок, смисао и поруку. Држао је кашику негде на средокраћи између тањура и усног прореза, и запањено зурио у своје колеге који су седели мало подаље, држећи се палцем и кажипрстом за носеве. Један од њих, био је то Дамир, с којим је у поподневним и ноћним сменама попио литре и литре кафе и баделовог коњака прошверцованог „преко творничке жице”, руком „мокре” братственичке својте и испод сваке цене, промрмљао је назално, али сасвим гласно да се могло чути у целом ресторану:

„Ух, што овдје нешто смрди”!

Други је потом додао, и био је Мартин, кога је о прослави Првог маја угостио једном, са његовом породицом, у викендици, у завичајној Омарској код Приједора:

„Изабаци ти ђубре напоље, па на миру марендати!”

Није ни осетио да је прву жлицу сасуо мимо уста, на астал, другу на колена, након чега је нему, злокобну тишину, проломио грохотан, умласт смех. Као да се медвед гласнуо однекуда, угледавши своју медену порцију. Или можда своју сенку, у прамалеће, кад први пут измигољи из свога брлога, незадовољан што ће још морати јазбиновати. Устао је, не такнувши више јело, и појурио према вратима. Испратило га је лупање шакама о столове и ногама о под, уз скандирање:

„Ђубре смо истјерали! Сад се лакше дише!”

А да ли је нешто слутило да ће се ово десити? И јесте и није, зато што он није веровао у то, није могао да прихвати да би тако нешто могло да се догоди. И зашто баш њему, који се држао повучено, по страни, далеко од хуке и беса који су тих дана плавили јавна места. Није ништа разумевао од свега тога, а нити је желео да разуме. Радио је и ћутао, с воском у ушима и водом у устима, с главом која је још дубље утонула у погрбљена рамена. Приметио је, у последње време, да је све већи број оних који га више не поздрављају. Који су заћутали, као да га не познају, као да га никада нису ни видели. Пролазили су поред њега окренуте главе, као да је навидљива а опасна сила у ваздуху. Празно место, ишчилела твар као да је тамо где његово ситно тело, чиода у простору, тренутно запрема своју тачку. Ако је нешто било у вези са свакодневним пословима у фабрици, фазна дорада одређеног производа која није одлагала чекање, његови дојучерашњи радни другови споразумевали су се с њим посредством пословође. Доброхотног, утуљеног Андрије Дропца који је постајао све тиши и све замишљенији, који је неспретно, као да се шегачи, парлао кајкавски, и живео у Савском Марофу код Загреба. Није ни слутио, и то је тек ових дана случајно чуо од људи са зачепљеним носевима, да је Дробац, у ствари, његов земљак, родом из једног села код Теслића. Сада је тај натурализован кекавац био његова једина веза и спона са фабричким светом и чудним дешавањима у њему. Ништа није могао сазнати од закопчаног Дропца о тим необичним стварима које су изнебуха заплуснуле запарложену хрид радничке свакодневице. Додуше, није га ништа ни питао, уколико се његово питање већ није читало са забринутог му лица.

А данас поподне, кад је последњи отишао на обед, а време паузе већ истицало, и по повратку сео да испуши цигарету, на клупи испод големе, жалосне врбе у фабричком дворишту, где се радништво окупљало, бежећи накратко од врућине и загушљивог зрака, кад је прилазио дрвету, окупљени су напречац заћутали. Пре тога су нешто

живо, у поверењу, глагољали, кикотали се и пљескали говорнику који је беседио, држао реч на банку, коцкарским језиком речено. Тај трибун био је млађахни Стипе кога је руководство називало раднички фишкар, и није га баш волело, јер је „солио памет, подбуњивао мирне и вриједне људе, опањкавао руководиоце и друштвени систем, и сумњичио све и свакога”, како је било записао у његовом тајном досијеу у правној служби. Овај је био прави гневник и бундија, улични галамдија који се борио за права својих братственика по положају, а против бирократије и технократије. Халабучао је и на загађиваче природне средине, проказујући јавно и фабрику у којој је радио, у рубрици „Писма читалаца” у *Радничким новинама*. А све се храбрије обрушавао на комунизам и комунисте, цепидлачно премеравајући, након смрти главног ловочувара, репину крепаном рису који је већ заударо и распадао се. Као што се распадала и заједничка држава, слабио и нагло атрофирао њен централни систем, а накомстрешене републике осамостаљивале се и јежуриле. Похађао је неку вечерњу школу, хвалисао се знањем, поучавао и исправљао свакога у стварима правилног језичког изражавања, а нарочито је волео да се расипа латинским цитатима. Кад је Митар бојажљиво сео на крај клупе, Стипе га је весело поздравио:

„Сервус! Сервус, Сервијане¹!”

Новопридошли је ћутао погнуте главе, мирно пушећи. Обузела га је наједном нека студен усред житопадног јула, а лице му је горело нејасним стидом, могао га је руком опипати, и као фабричку гараж размазати његово издајничко црвенило, чинило му се. Ништа није разумео, али је осећао нешто погрдно у овим речима. А Стипе, као да је то наслутио, наставио је, оран и грлат:

„И тако, ево нама надошлог човјека! А сви који су надошли исто су што и... Што? То нам реци, ти Јерко...

... Болест... Елементарна непогода... Опћа штеточина”, рекао је прозвани, и изазвао провалу смеха, након чега су сви устали, јер је попдневна пауза одавно истекла. Митар је остао сам под врбом, нујнији и повијенији него иједна њена грана. Него цела крошња. Тако се осећао, и није имао снаге ни смелости да се покрене, а камоли да устане и врати се на радно место. Дробац га можда већ тражи. Распитује се за њ, као да не зна где би могао бити. Већ је пушио трећу или четврту цигарету, једна је догоревала на клупи тек упаљена, и личила је на оне које се остављају на покојниковом гробу, да бивши страсник и та-

¹ Роб, слуга, сужањ; погрдан назив за Србе у Војној Крајини и Хрватској који је „патенти-рао” расиста и србофоб Анте Старчевић (1823 – 1896) оснивач и идеолог Хрватске странке права из које ће се (1941–45) изродити усташки покрет и геноцидни затир српског народа, као и прогон/чишћење овог етноса педесет година доцније, са његовог вишестолетног станишта.

мо, на оном свету, задовољству своме нађе меру. Овог Васкрса, који је био недељом, и био истог дана кад и католички, посетио је завичај, и очев гроб којег је оплевио и очистио, што сваке године чини, и на крсту оставио три упаљене цигарете из паклице нишке дрине, његовог омиљеног дувана. Порока који му је, детету са Козаре, заточеном у логору Јастребарско, где су га, по његовом причању, свирепе часне сестре Пулхерија, Гаудиенција и Грациоза прекрстиле у Миле, Милек, ратно сироче Милош које је у оној стравичној усташко-немачкој офанзиви остало без оба родитеља и двеју сестрица, а одхранила га нека добра породица у Подравини, скратио животну богазу. Тако су рекли лекари, после операције плућа. А отац је пушио страсно, нервозно, припаљујући недопушену цигарету једну о другу, да отера неки чудан страх, говорио је, који га је с времена на време насељавао и паралисао, нарочито ноћу, истерујући из њега речи, успомене и сећања. И он, Митар пошао је, да не чује зло, очевим стопама, барем што се тиче истог порока, и врсте цигарета. Пропушио је рано, пре одласка на одслужење војске у Струмицу. Отац му није забрањивао. Штавише, обрадовао се пушачком друштву. Главе поднимљене знојним длановима, са дрином која се жарила и димила, грчила и чилела у углу усана, присетио се још нечега што је чуо синоћ, по свршетку смене. Међу последњима, већ су била близу двадесет и три часа, хрупио је у гардеробу да се опере и пресвуче, а тамо иза задњег реда лимених ормана, до зида, одвијао се овакав разговор, њему добро знаних људи:

„... Грко-несједињени... Сјединио бих ја њих на обалама Саве, с ногама напријед, правац исток!... Свему томе кривац је онај штуласти, онај Караџић, што је штокавицом заузимао туђе територије. Ђопо, Ђопо! Тај је више учинио оном ходиљом, него наши политиком и самокресом... Лукави Ђопо тај сврабеж нам је донио! Ма све бих ја то у марвене вагоне, и правац Јасеновац...”

Кришом је отворио своју оставу, и не перући се и не пресвлачећи, на брзину навукао цивилну на прљаву одору, и изјурио напоље. Није желео да буде сведок њихових речи. Плашио се, или стидео нечега. Себе? Оних који су на новом наковњу ковали старе планове? Није знао.

Пренули су га нечији тронтави кораци које је увек могао препознати по ходу. Био је то пословођа Дробац. Сео је на други крај клупе. Ђутали су заверенички, као да је кривица, некога од њих, лежала између ова два човека, висока и тешка као планина, заклонивши мисли, језик и речи. И придошавшег је нешто мучило и тиштало, везало му немуште речи у прњаве везице на рашнираним цокулама, на голим ногама. Онда је Дробац тихо рекао:

„Немој да све узимаш к срцу. Таква су времена. Проћи ће то. Како дошло, тако ће и отићи.”

Митар је ћутао. И опет је потрајао тај мук, кога је прекинуо пословођа: „Ако хоћеш, иди кући. Написаћу ти излазницу... И, најбоље би било да идеш.”

Митар је устао, а за њим и Дробац, који је на растојању од неколико корачаја, ишао иза радника.

„Окрени главу, не осврћи се. Прођи.”, довикнуо је, гласом пуним родитељске бригае, други човек онемо првом који је улазио у радничку халу.

Али, није се могло проћи. Као ни на Острву сирена. Син некадашњег логораша није имао своју Кирку. И није био из племена Аргоната. Глава се, по својој команди, окренула баш тамо куда није смела. Или је тако требало. Као да је слутила оно што ће видети о своме власнику који носи своју најскупљу повереницу, а којој је цена нагло пала. На стакленим вратима канцеларије где су седели управник погона и пословође, беласао се невелик комад папира на коме је писало црвеним фламастером, крупним словима: Тражи се комунистичен – 20 долара – па је испод тога била Митрова фотографија. Заправо, мрљаста фотокопија његове слике из фабричких новина, од маја прошле године, о дану фирме, кад је за верно, дводеценијско служење предузећу добио јубиларну награду, две просечне плате и часовник, а уредник листа објавио кратак интервју са славодобитником. Окрзнуо је погледом потерницу, у пролазу, у мимоходу, не усуђујући се да приђе ближе и пажљивије разгледа. Гле се под ногама, канда, затресло, колена опасно преломила, вид замаглио, доња вилица грчевито загризла горњу, а срце задобошарило, као да ће обзнанити оно што је тамо писало. Па откад је то он комуниста? Какве он везе има с њима, којих се клонио, зазирао од њих, бојећи их се неким нејасним страхом. Увек их је доживљавао као људе из неког другог, вишег слоја, њему туђе, стране, у којих се налазе памет, озбиљност, важност. Људе који наздиру друге, и пазе да послови и дани теку добро. Како је говорио председник њихове организације. Међу њима себе никада није могао да види. Да га нису учланили а да и не зна? Јер друштво им се у последње време нагло осипало, и осниване су неке друге партије којима је халабучно растао углед. Галама и вика са проказивањем и претњама, скруживала се око све малобројнијих комунистичких глава.

Човек са потернице задихано је улетео у гардеробу, као да ће од пожара или поплаве спасавати ствари у остави. Са кошуљом, хлачама и летњим ципелама у десној руци, у радничком оделу, изјурио је кроз отворену капију. У дежурну књигу, на којој је писало „1991 година”, портир је уписао да је „Митар Мамић самовољно напустио творницу, без излазнице, у 19 сати и 17 минута.”